

ФІНАНСОВЕ ПРАВО НА ПРАВОВИХ ФАКУЛЬТЕТАХ УКРАЇНИ (1920–1930 РР.)

FINANCIAL LAW AT THE LAW FACULTIES OF UKRAINE (1920–1930)

Міхневич Л.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного та муніципального права

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

У статті досліджено стан викладання фінансового права на правових факультетах українських інститутів народного господарства в ранній радянський період. З'ясовано, що обов'язковою дисципліною для студентів правників було фінансове право. Окрім того, вони вивчали кілька спеціальних курсів, перелік яких був різний для киян, харків'ян та одеситів.

Встановлено, що особливу увагу фінансово-правовим дисциплінам приділяли київські викладачі, які вели самостійні курси податкового законодавства (податкового права) та спеціальні курси: «Місцеві фінанси» та «Банківське право». Також діяв семінар підвищеного типу з банківського права для поглибленого вивчення дисципліни. Натомість харківські студенти-правники вивчали лише один спецкурс «Місцеві фінанси». А студенти Одеси студіювали «Науку про фінанси», «Місцеві фінанси» та «Банківську справу».

Наукові дослідження викладачі організували в рамках діяльності Комісії для вивчення фінансових справ Всеукраїнської академії наук. Окрім того, в Одесі була створена секція фінансової науки і фінансового права при науково-дослідній кафедрі «Сучасних правових проблем». Встановлено тематику наукових досліджень, що охоплювала фінансову політику, грошовий обіг, кредит, банківську економіку, місцеві фінанси. Велика увага приділялася вивченню проблем фінансової теорії, питань оподаткування та бюджетної політики, державних фінансів, фінансових ресурсів, податкових та фінансових взаємин України та СРСР.

Українські вчені висунули тезу про колоніальний стан України в складі СРСР, що була гостро засуджена. З'ясовано, що українські вчені, продовжуючи традиції дореволюційної науки фінансового права, зберегли і примножили здобутки вітчизняної школи фінансового права. Процес становлення тоталітаризму призвів до зміни засадничих основ фінансової науки та актуалізував нову радянську проблематику досліджень.

Ключові слова: наука про фінанси, фінансове право, фінансова наука, місцеві фінанси, податкове право, податкове законодавство, банківське право.

The article deals with the state of teaching financial law at the faculties of Ukrainian institutes of national economy in the early Soviet period. There has been found that financial law was a compulsory discipline for law students. They studied several special courses in addition; the list of these courses was different for Kiev, Kharkiv and Odessa.

There was found that teachers in Kyiv paid special attention to the financial and legal disciplines, they taught independent courses of tax law and special courses: Local Finance and Banking Law. There also was an advanced seminar on banking law for advanced study of the discipline. Students in Kharkiv studied only one special course Local Finance. At once students in Odessa studied Science of Finance, Local Finance, and Banking.

The research was organized by the teachers within the framework of the activity of the Financial Studies Committee of the Ukrainian Academy of Science. Beside there was created a section of financial science and financial law in Odessa at the research department of Modern Legal Issues. There was established the subject of scientific researches covering financial policy, monetary circulation, credit, banking economy, local finances. Special attention was paid to the research of the problems of financial theory, taxation and budgetary policy, public finances, financial resources, tax and financial relations between Ukraine and the USSR. Ukrainian scientists put forward the thesis about the colonial status of Ukraine in the USSR and this was strongly condemned.

There was found that the Ukrainian scientists continued the traditions of pre-revolutionary science of financial law, but at the same time saved and multiplied the achievements of the national school of financial law. But the process of formation of totalitarianism have changed basic foundations of financial science and actualized new Soviet problems of research.

Key words: finance science, financial law, financial science, local finance, tax law, banking law.

Постановка проблеми. У XIX ст. на українських теренах фінансове право активно вивчалось університетськими професорами. Водночас на формування фінансово-правових досліджень мали вплив й учені українських ліцеїв [1]. На початку XX ст. до розроблення проблем фінансового права долучилися викладачі спеціалізованих вишів (юридичних і комерційних інститутів) та юридичних факультетів жіночих курсів [2]. Більшість із них водночас працювали в університетах, а в 1920-х роках продовжили викладацьку діяльність на правових факультетах трьох інститутів народного господарства (Київського (далі – КІНГ), Харківського (далі – ХІНГ), Одеського (далі – ОІНГ)), які стали правонаступниками дорадянських юридичних факультетів та вишів.

Натомість наукові фінансово-правові дослідження у 1920–1930 рр. переважно були зосереджені в установах Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН). Оскільки на тематику тогочасних наукових розвідок впливали різні правові і соціально-економічні чинники, то їх вивчення дозволить виявити та оцінити сильні та слабкі сторони фінансово-правових досліджень і визначити закономірності подальшого розвитку вітчизняного фінансового права, що може стати корисним для сучасників.

Аналіз публікацій. Вивченням історії фінансового права займаються як науковці-економісти, так і вчені-юристи. Розвідки про провідних вітчизняних фінансистів та організацію фінансово-правових досліджень опублікували Л.В. Воробйова, П.М. Леоненко,

М.О. Скрипник, М.В. Хошуляк, І.Б. Усенко. Творчі здобутки київських учених вивчалися автором статті [3; 4]. Однак існує потреба додаткового дослідження становлення та розвитку фінансового права як навчальної дисципліни та науки на правових факультетах інститутів народного господарства Києва, Харкова та Одеси.

Постановка завдання. Метою публікації є виявлення особливостей викладання фінансового права на правових факультетах інститутів народного господарства Києва, Харкова та Одеси в 20-30-х рр. ХХ ст. та введення в науковий обіг маловідомих наукових джерел із даної проблеми, що дозволить відтворити досвід тогочасних освітян у сфері фінансового права та виявити і оцінити закономірності фінансово-правових досліджень науковців.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що фінансове право було обов'язковою дисципліною як для студентів-юристів, так і студентів-економістів трьох інститутів народного господарства. Його викладали в досить значному обсязі, переважно по 4 години щотижня впродовж трьох триместрів (одного навчального року). Окрім того, на правових факультетах були запроваджені й окремі фінансово-правові спецкурси.

Так, у КІНГ «Фінансове право» вивчали студенти правового та економічного факультетів. Читали його впродовж року спочатку на другому, а пізніше на третьому курсі. Обсяг годин навчальної дисципліни в різні роки був різний (від 2 до 4 годин в тиждень). Лекції з фінансового права вели академік Л.М. Яснопольський, професори М.І. Мітіліно та П.Л. Кованько, а практичні заняття – В.Ф. Яновський. У КІНГ практикували й викладання спецкурсів, щоправда їх читали студентам лише адміністративного відділення. Зокрема вже у 1922/1923 н. р. (втім лише один рік) професор В.В. Карпеко вів «Податкове законодавство» (2 години в тиждень). З 1925/1926 н. р. він уже читав дисципліну «Податкове право» (впродовж року по 2 щотижневі години лекцій та семінарів).

Наступного року студенти опановували спецкурс з податкового права, обсягом 6 щотижневих годин. У 1929/1930 н. р. «Податкове право» увели й на юрисконсультському відділенні. Водночас студенти адміністративного відділення під керівництвом професора П.Л. Кованько з 1923/1924 н. р. вивчали «Місцеві фінанси» (2 години в тиждень впродовж трьох триместрів). Окрему увагу в КІНГ приділяли й банківському праву. У 1925/1926 н. р. його поглиблено вивчати в семінарі підвищеного типу, яким керував викладач В. І. Лабейковський. А в навчальному плані на 1926/1927 н. р. «Банкове право» було вже обов'язковою дисципліною для студентів господарсько-юрисконсультського відділення.

Київські юристи вели й наукові розробки питань фінансового права. Викладачі КІНГ Л.М. Яснопольський, П.Л. Кованько, М.І. Мітіліно, В.В. Карпеко, В.Ф. Яновський були співробітниками Комісії для виучування фінансових справ ВУАН та активними учасниками товариства економістів ВУАН. У Комісії

згуртувалися ті наукові сили, які працювали у царині фінансових проблем, грошового обігу, кредиту та банківської економіки, місцевих фінансів.

Академік Л.М. Яснопольський керував роботою комісії, під його редакцією вийшли п'ять випусків «Праць комісії для виучування фінансових справ» (Київ, 1929). Також він редагував «Економічну енциклопедію України». Науковець писав про цукрову промисловість, увагу приділяв вивченню економічних ресурсів і шляхів розвитку народного господарства України, досліджував принципи фінансової політики, фінансові відносини держави та місцевих рад. Серія статей про банки та банківську систему увійшла до збірника «Банківська справа». Вчений розглядав питання організації фінансових систем окремих іноземних держав та їх еволюції у зв'язку з соціально-політичними змінами, які були спричинені війною. За наслідком закордонних відряджень академік підготував оригінальні розвідки про фінансовий стан та валюту Німеччини, серед яких «Німецька валютна реформа і господарчий стан Німеччини» (Київ, 1927). Кілька робіт він присвятив валютним відносинам, проблемі грошового обігу, валютній кризі, ринку золота. Його працю «Послевоенное развитие валютных курсов» розмістили в «Наукових записках КІНГ» (1924. Т. 3). Цікавився вчений і питання оподаткування та бюджетної політики. Низка його робіт про кредитні та фінансові установи була опублікована в журналі «Хозяйство Украины», а доповідь у товаристві економістів на тему «Кредитні установи на Україні» стала основою для відповідної розгорнутої публікації [5].

Професор П.Л. Кованько очолював підкомісію для виучування місцевих фінансів Комісії для виучування фінансових справ ВУАН. Вчений вивчав становище й еволюцію господарства та фінансів м. Києва, редагував збірник статей «Господарство міста Києва», де вийшла і його робота «Бюджет міста Києва». Ним були підготовлені доповідь «Розмежування сфер державного та місцевого господарства» (1928) та розвідка «Нариси з історії та теорії місцевих фінансів». Цікавими є його розвідки про київські контракти та комунальні підприємства. Він продовжував розробляти проблеми бюджетної політики [6; 7; 8]. Низку праць учений присвятив податкам. У товаристві економістів виголосив кілька доповідей, зокрема «Місцевий бюджет України в 1923–1924 рр. порівнюючи з передвоєнним» (1925) (згодом доповідь була опублікована) та «Господарство Києва в минулому і сучасному» (1929). Бюджетна політика стала предметом його наукових досліджень в еміграції. В Інституті для вивчення СРСР, де він працював, були підготовлені його праці «Финансы СССР во вторую мировую войну» (Мюнхен, 1951), «Финансы СССР после второй мировой войны: в сравнительном освещении» (Мюнхен, 1954) та «Бюджет СССР: Историко-критический обзор» (Мюнхен, 1956).

Заслужують уваги ґрунтовні роботи М.І. Мітіліно, насамперед книги «Елементи фінансової науки» (Харків, 1926) та «Основи фінансової науки» (Харків, 1929). Професор висвітлював питання про

державні надходження та видатки, розробив класифікацію податкових систем та систему оподаткування в СРСР, структуру і обсяг бюджету, співвідношення його окремих частин та визначив порядок розподілу кредитів по бюджетах союзних республік. Дослідник наголошував на необхідності звільнення від оподаткування найменших доходів, що становлять мінімум засобів існування, тобто відстоював принцип свободи від оподаткування прожиткового мінімуму. Він підготував статтю «Финансовое управление, как предмет научного исследования и рационализации», досліджував японську податкову систему, присвятивши цьому статтю в збірнику «Праць комісії...» (Київ, 1929. Вип. 4).

Рентні відносини стали темою кількох публікацій В.В. Карпеко. Вчений досліджував земельну ренту в умовах соціалізації землі, а у «Вестнике финансов» за 1926 р. опублікував статтю «Окладная единица и плательщик ренты» [9]. Він – автор збірника задач по податках [10]. Як співробітник Комісії вивчав історію фінансів в Україні (прочитав відповідну доповідь у 1926 р.). Праця «Преваги видатків як принцип державного господарства», підготовлена в 1928 р. вийшла друком у збірнику «Праць комісії...» (Київ, 1929. Вип. 3). Також він опублікував ґрунтовну рецензію на книгу М. І. Мітіліно «Основи фінансової науки». Доля його праці «История налогового дела на Подолии со времени новой экономической политики» досі не відома.

Непересічною видається розвідка «Конвенційні тарифи СРСР», присвячена особливостям фінансово-кредитної політики в окремих галузях економіки республіки, яку для збірника «Праці комісії...» (Київ, 1929. Вип. 3) підготував В.Ф. Яновський.

Чималий список фінансово-правових дисциплін містили навчальні плани ХІНГ. Так, студенти фінансово-банково-страхового факультету вивчали обов'язковий курс «Сучасного фінансового права» та спецкурси «Місцеві фінанси», «Державні фінанси», «Бюджетне право» та «Банківське право». Натомість на правовому факультеті цей блок дисциплін був представлений обов'язковим курсом «Фінансове право» та спецкурсом «Місцеві фінанси». Студенти-юристи в 1921/1922 н. р. вивчали фінансове право один триместр 4 години в тиждень та ще 2 триместри по 2 щотижневі години. Спецкурс «Місцеві фінанси» викладали студентам адміністративного відділення. Вже в 1924/1925 н. р. на судово-господарському відділенні був організований державно-адміністративно-фінансовий семінарій підвищеного типу. У різні роки викладали ці дисципліни Ф.Я. Несмелов, О.П. Марков, О.А. Раєвський, М.Ф. Матвієвський та В.М. Доброгаєв.

О.А. Раєвський та В.М. Доброгаєв долучилися й до роботи Комісії для вивчення фінансових справ ВУАН. У дослідженнях О.А. Раєвського значне місце зайняли питання місцевих фінансів. У збірнику комісії була розміщена його праця «Фінансове регулювання місцевих бюджетів» (Київ, 1929. Вип. 3). У цьому ж випуску «Праць комісії...» вийшла друком робота молодого дослідника В.М. Добро-

гаєва «Географічний розподіл державних і місцевих прибутків і видатків по округах України». Передмову до цієї публікації написав академік Л.М. Яснопольський. Окрім цього В.М. Доброгаєв видав брошуру «Державний бюджет УСРР» (Харків, 1926), в журналі «Хозяйство Украины» у 1926 р. опублікував статті: «Новый закон о бюджетных правах», «Финансовые взаимоотношения Союза и союзных республик». Він вказав на непрості економічні зв'язки України і СРСР, фактично колоніальний стан України в Союзі та наголошував: якщо держава здійснює перерозподіл фінансових і матеріальних ресурсів, то необхідно встановити правильні фінансові взаємини між Союзом та союзними республіками. Зокрема, вчений пропонував розширити повноваження фінансових органів республік при дотриманні принципу бездефіцитності республіканських бюджетів [11]. Як фахівець податкової справи В.М. Доброгаєв критично ставився до формування класової фінансової політики, зокрема класового принципу оподаткування [12, с. 145]. Такі його думки, були досить сміливими в тогочасних умовах, тож не дивно, що вчений потрапив під шквал критики і звинувачення у «економічному націоналізмі».

Серед викладачів фінансового права ХІНГ був професор Ф.Я. Несмелов, автор солідного дослідження «Косвенные налоги» (Санкт-Петербург, 1904). В роки нової економічної політики він писав про податковий тиск на приватну промисловість і торгівлю [13]. На Всеукраїнському з'їзді податківців він виступив із промовою «Промисловість України і акцизи», яка згодом вийшла друком (Харків, 1923). Він автор книги «Податкова система СРСР» (Харків, 1933). Кілька робіт учений адресував боротьбі з алкоголізмом: «Самогон. Из чего он состоит, какой вред приносит здоровью и хозяйству?» (Харків, 1930), «Викурювання самогону і шинкарство в УСРР» (Харків, 1930), «Алкогольный тупик: материалы по истории борьбы с алкоголизмом» (Київ, 1931).

До 1923 р. місцеві фінанси в ХІНГ викладав О. П. Марков. Цей курс він розпочав читати ще в Харківському комерційному інституті [2, с. 22]. Дослідник вів й активні наукові дослідження проблем місцевих фінансів. Зокрема, його перші опубліковані праці торкалися питань контролю місцевих фінансів та міських облігаційних позик. Він підготував кілька праць із проблем комунального господарства, зокрема писав про оренду міських земель та про забудову земельних ділянок загального користування. Цікавою є його брошура «Местные финансы: очерки по вопросам финансового законодательства» (Харків, 1918), де автор визначив перспективи розвитку місцевого самоврядування. У 1920-х роках центральною темою його досліджень став розвиток комунального господарства. Він був активним дописувачем журналу «Коммунальное хозяйство на Украине», де публікував статті про стан комунального господарства, фінансовий стан органів комунального господарства, про податки і збори тощо. Продовжував учений викладацьку і наукову діяльність і в еміграції, і повернувшись в СРСР, публікуючи десятки праць на фінансово-правову тематику.

Кілька статей фінансово-правового напрямку видав М. Ф. Матвієвський. Предметом його наукових пошуків стали питання фінансового контролю, таємниці вкладів, гербової оплати. За цією тематикою він опублікував низку статей у «Віснику радянської юстиції».

Лекції, практичні заняття та семінари з дисципліни «Наука про фінанси» містили навчальні плани першого курсу обох факультетів (правового та зовнішніх торгових відносин) ОІНГ. Окрім того юристи-другокурсники опановували фінансове право, а на адміністративному відділенні планували вести ще й спецкурс «Місцеві фінанси». Щоправда вже з 1923/1924 н. р. в переліку фінансово-правових дисциплін, що пропонувалися юристам залишилося лише фінансове право. Читали його на другому курсі, щороку збільшуючи обсяг навчальних годин (від 2 годин в тиждень у 1923 р. до 6 годин у 1929 р.). У початковому плані правового факультету на 1929/1930 н. р. знову з'явилися «Місцеві фінанси», та вводився курс «Банківська справа».

Загалом в Одесі наприкінці 1920-х р. особлива увага приділялася дослідженням фінансово-правового напрямку. Професор Г.І. Тіктін домігся створення секції фінансової науки і фінансового права при науково-дослідній кафедрі «Сучасних правових проблем», яка діяла при ОІНГ. У секції були заплановані досить перспективні наукові теми. Зокрема, метою її діяльності мали стати аналіз і систематизація радянського досвіду в галузі публічно-фінансової і грошово-кредитної політики та практики і перегляд традиційної теорії публічних фінансів і грошово-кредитної справи. Були визначені й дослідницькі завдання, які охоплювали кілька напрямів: 1) головні тенденції історичного розвитку радянської системи публічних фінансів; 2) основні теоретичні проблеми динаміки публічно-фінансової системи; 3) проблема раціоналізації публічних (державних та місцевих) витрат; 4) вчення про фінансову і нефінансову (політичну) ефективність податків; 5) фінансовий план та бюджет; 6) проблема формування прибуткової частини бюджету; 7) фінансові взаємні стосунки Союзу і союзних республік; 8) фінансові і бюджетові права місцевих рад; 9) проблема фінансової бойової готовності і фінансування війни в умовах СРСР; 10) сутність та види бюджетного фінансування народного господарства; 11) теоретичні основи і практичні

наслідки планування кредиту; 12) форми організації довготривалого кредиту [14, арк. 18]. Зауважимо, що вже наприкінці 1927 р. при секції працював аспірант – випускник ОІНГ П.М. Марков.

Професор Г.І. Тіктін водночас був і співробітником Комісії для вивчення фінансових справ ВУАН. Як фахівець у галузі теорії фінансів він мав понад 30 праць. Вчений досліджував теорію публічних фінансів, опублікувавши в 1928–1929 рр. в інститутському виданні «Господарство і право» (т. I та т. II) докладну розвідку «Очерки по общей теории публичных финансов» [15; 16]. Щоправда перша її частина побачила світ ще у 1926 р. [17]. Вчений досить самобутньо аргументував, що фінансове право є суто публічною галуззю, адже об'єднує лише публічні інститути чи публічно-правові елементи в змішаних інститутах. Тому норми фінансового права є публічними або за своїм первинним, публічним, або за додатковим, другорядним призначенням. Вивченню питань природи фінансових явищ та чинників, від яких залежить їх розвиток присвятив працю «Основні теоретичні проблеми динаміки публічного господарства», що вийшла в збірнику «Праці комісії ...» (1929, Т.4).

Висновки. Отже, фінансове право було обов'язковим курсом для студентів-юристів українських вишів у 1920–1930 рр. До переліку фінансово-правових спецкурсів були додані також «податкове право», «банківське право», «місцеві фінанси». Активно велися й наукові дослідження. Зусилля науковців були спрямовані на дослідження фінансів української республіки та Союзу, на з'ясування специфіки радянської фінансової системи, проблем формування та розвитку податкової системи, структури бюджету та його поділу, фінансування народного господарства тощо. Велика увага приділялася вивченню економічних ресурсів, шляхів розвитку народного господарства України, питанням економічних взаємин України та СРСР.

Важливо, що українські вчені висунули тези про колоніальний стан України в складі Союзу. Такі тенденції у розвитку української наукової думки були гостро засуджені як «економічний націоналізм». Врешті процес становлення тоталітарної економічної системи призвів до появи специфічної радянської проблематики фінансових досліджень і змін засадничих основ фінансової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міхневич Л.В. Фінансове право та наука фінансового права в ліцях українських губерній Російської імперії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 54. Т. 1. С. 20–23.
2. Міхневич Л.В. Вивчення і викладання фінансового права поза класичними університетами на початку ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 57. Т. 1. С. 19–23.
3. Міхневич Л.В. Фінансово-правові дослідження в Київському інституті народного господарства (1920-1930 рр.). *Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-правової конференції «Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення» (4–5 червня 2010 р.)*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. С. 48–52.
4. Міхневич Л.В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.). К.: КНЕУ, 2011. 286 с.
5. Яснопольський Л.Н. Кредитные учреждения на Украине. *Научные записки Киевского института народного хозяйства*. Киев, 1925. Т. 6. С. 3–80.
6. Кованько П.П. Местный бюджет Украины в 1912 году: В нынешних территориальных границах и административно-территориальном делении. Харьков: Фин-экон. бюро НКФ УССР, 1923. 82 с.

7. Кованько П.Л. Местный бюджет Украины в 1912 г. в нынешних территориальных границах и административно-территориальном делении. 2-е изд., допол. и перераб. Харьков : Фин-экон. бюро НКФ УСРР, 1925. 88 с.
8. Кованько П.Л. Местный бюджет Киевской губернии. Киев, 1925. 102 с.
9. Карпеко В.В. Рентное обложение. *Научные записки Киевского института народного хозяйства*. Киев, 1924. Т. 2. С. 74–96.
10. Карпеко В.В. Сборник задач по прямым и косвенным налогам и рентному обложению с решениями и ответами: Руководство для изучения налоговой практики / Сост.: проф. В.В. Карпека, Н.И. Козачек, Н.С. Делов и др. Харьков : Юрид. изд-во НКЮ УСРР, 1926. 133.
11. Доброгаев В. Финансовые взаимоотношения Союза и Союзных республик. *Хозяйство Украины*. 1926. № 5–6. С. 45–47.
12. Доброгаев В. Обложение и доходность сельского хозяйства. *Хозяйство Украины*. 1928. № 10. С. 144–150.
13. Несмелов Ф.Я. Тяжесть обложения частной промышленности и торговли. *Финансовый бюллетень*. 1925. № 12–13 (86–87). С. 14–20.
14. Операційний план секції фінансової науки і фінансового права в складі науково-дослідної кафедри Сучасних правових проблем при Одеському інституті народного господарства. ЦДАВОУ (Центр. держ. архів вищих органів влади та управ. України). Ф. 166. Оп. 8. Спр. 431.
15. Тиктин Г.И. Очерки по общей теории публичных финансов. *Господарство та право*. Одеса, 1928. Т. 1. С. 95–204.
16. Тиктин Г.И. Очерки по общей теории публичных финансов. *Господарство та право*. Одеса, 1929. Т. II. С. 269–385.
17. Тиктин Г.И. Очерки по общей теории публичных финансов. *Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе*. Одесса, 1926. Т. II. № 2. С. 1–50.